

Smer, ktorým vykročilo Slovensko v roku 2006

Vysoký hospodársky rast, rekordný pokles nezamestnanosti a nárast zamestnanosti, posilnenie koruny, úspechy v boji proti korupcii a za kvalitu podnikateľského prostredia, rešpekt v zahraničí. To všetko charakterizovalo našu krajinu v roku 2006. A ešte jedna vec: ani jedna zo strán, ktoré boli pri príprave spomínaných úspechov sa neudržala vo vláde. Tam sú strany, ktoré deklarovali zásadný odklon od hospodárskej politiky ostatných rokov. Skúsím sa zapojiť do diskusie o tom, ako je to možné, odkiaľ kam sa prikláňame a aké sú ďalšie perspektívy.

Politické strany je možné chápať ako podnikateľov na politickom trhu. Podobne ako trh napríklad s automobilmi, aj politický trh sa člení na segmenty. Producenti sa musia snažiť ich spoznať a obsadzovať tie, ktoré najviac vyhovujú ich produkčným možnostiam. Výrobca luxusných limuzín zrejme neobsadí väčšinu trhu v rozvojových krajinách. Ak by tak chcel urobiť, má krátkodobu len dve možnosti. Buď sa spojí s producentom/producentmi lacných áut, alebo rozšíri svoj výrobný program o lacné autá ale s rizikom, že poklesne jeho imidž ako „dodávateľa luxusu“. To môže dokonca spôsobiť celkový pokles jeho podielu na trhu, keďže do „luxusného segmentu“ sa môže ľahšie vtlačiť konkurencia. Strednodobo môže tiež spomínaný producent čakať na vývoj spotrebiteľa, napríklad na rast jeho príjmov. Je tiež možná transformácia producentov lacných áut na výrobu áut luxusných. Toto bol zjednodušený príklad, v praxi, samozrejme, sa trh delí nie podľa jedného, ale podľa nekonečného počtu kritérií. A podobne je to s politickým trhom. Myslím si, že politické subjekty, ktoré sú nasmerované na doterajšie trendy v našom hospodárstve obsadzujú síce podľa niektorých delení politického trhu jeho majoritu, vo väčšine z nich však nie. Udržanie trendov ostatných rokov závisí na viacerých skutočnostiach: buď sa subjekty stojace za ekonomickým úspechom pokúsia obsadiť (voličské) segmenty, ktoré tradične neobsadzovali, alebo vytvoria koalíciu s niektorými zo strán, ktoré sú v nich úspešné, alebo sa spoľahnú na zmeny v myslení voliča. Alebo sa inak orientované strany transformujú.

Spomeniem a krátko okomentujem niekoľko delení politického trhu, ktoré považujem v roku 2006 za najdôležitejšie z ekonomického pohľadu. Do istej miery kopírujú aj delenie voličov na podporovateľov doterajšej hospodárskej politiky a prívržencov zmeny. Sú určené osami, podľa ktorých sa naša spoločnosť v roku 2006 pohla či sa pohnúť snaží.

Os 1: Spolupráca; antagonizmus

Časť voličov a teda aj politikov vidí dnešný svet ako boj o koláč, ktorý nerastie. Ak má byť na tom niekto lepšie, nevyhnutne treba zobrať niekomu inému. Ak máme pomôcť napríklad dôchodcom – hovoria – musíme zobrať bankám, energetikom, obciam, mimovládkam, bohatým ľuďom, súkromným poisťovniam a podobne. Proti tomu stojí postoj iných voličov (politikov a strán), podľa ktorého treba hľadať oblasti, v ktorých je spolupráca medzi ľuďmi hrou s nenulovým koncom, to znamená, že všetci zúčastnení môžu vyhrať, môžu z nej benefitovať. Podľa nich je najväčším nepriateľom neefektívnosť.

Os 2: Budúcnosť; minulosť

V minulosti bolo najdôležitejšie, v ktorom štáte sa človek narodil, potom v ktorej firme sa zamestnal a dnes je najdôležitejšie čo vie, hovorí sa zjednodušene. Dnes je napríklad čoraz ťažšie chrániť nízko kvalifikovaných ale aj vysokokvalifikovaných pracovníkov proti konkurencii zo zahraničia. Hranice sa otvárajú a konkurencia rastie. Ak klesajú dane

v zahraničí, ak vstupujú na svetové trhy nové krajiny s nižšími daňami, je ťažko udržať niektoré naše tradície. V minulosti bolo možné preniesť na podniky relatívne veľkú časť rôznych sociálnych zodpovedností. V dnešnom svete môžu takéto firmy odísť z mesiaca na mesiac na opačný koniec Zeme. Jedna z deliacich čiar, myslím si, rozdeľuje našich voličov na tých, ktorí sú ochotní a schopní čítať nové výzvy sveta a reagovať na ne a na tých, ktorí ich nevidia a ak áno, tak veria, že na zmeny je možné reagovať ich odmietnutím.

Os 3: Sľuby s riešeniami; sľuby bez riešení

Chceli by sme nižšie ceny a vyššie mzdy? Nuž, kto už by len nechcel. Na ich dosiahnutie však treba urobiť veľa technicky a ekonomicky ťažkých krokov. Najmä však marketingovo ťažkých. Nie je ľahké vysvetliť, že vyššia vymožitelnosť práva, liberalizácia trhu či efektívnejší systém bankrotov povedú k poklesu cien. Oveľa ľahšie sa vysvetľuje, že k nemu povedie zákon, ktorý nižšie ceny jednoducho nariadi. Myslím, že riešenie tohto problému nemôžeme veľmi očakávať len od politikov a médií. Jedni aj druhí sú presadzovaním nepopulárnych riešení ohrození „na živote“. Politici, aj média (väčšinou) sú závislí na voličoch/čitateľoch. Pokiaľ všeobecná a najmä odborná verejnosť nebude dostatočne zapojená do oddeľovania skutočných riešení od nereálnych sľubov, bude ich zmiešavanie naďalej pokračovať. V lepšom prípade.

Os 4: Dlhodobosť; krátkodobosť

Hovorí sa, že človek má pud sebazáchovy ale ľudstvo ho nemá. Na rozdiel od malých spoločností, v ktorých ľudstvo prežilo väčšinu svojej histórie, nemá ešte dnešná veľká spoločnosť dostatok efektívnych mechanizmov na zabezpečenie dosahovania dlhodobých cieľov. Napríklad, kým v rodine sú rodičia ochotní obetovať veľa na to aby materiálne zabezpečili svojich potomkov, ako štát dlhodobo žijeme na úkor budúcich generácii. Volič sa ľahšie prikloní k štátnej dotácii v prospech firmy či farmy, v ktorej pracuje než v prospech kvalitného vzdelania detí. Zdravotníctvo by bolo možné zreformovať, ale rovnako ako v prípade dôchodkovej reformy, by si to vyžiadalo desiatky miliárd ročne. Tie treba vynaložiť teraz, ovocie reformy príde až o mnoho rokov.

Os 5: Optimalizácia v súťaži; pravoľavosť

Silná vlna industrializácie koncom minulého tisícročia spôsobila obrovské zmeny v sociálnom rozdelení ľudí, zánik mnohých tradičných systémov pomoci slabším, starším, chorým. Vznikli obavy, že šírenie trhového mechanizmu bude prehlbovať tieto problémy. Hlavným delením v politike sa stala príslušnosť k ľavicu alebo pravici. Odvtedy sme si však čiastočne na trh zvykli (morálne sme ho prijali), a najmä sa ukázalo, že trend rozdeľovania spoločnosti, ktorého sa mnohí obávali ani zďaleka nepokračuje v miere, ktorú predpokladali. Rozdelenie na pravicu a ľavicu je dnes oveľa menej významné než v minulom storočí, nie však bezvýznamné. Význam má v politike najmä preto, lebo samotné slovo „pravica“ či „ľavica“ vytvára vo voličoch pozitívne či negatívne asociácie. Skutočné a dlhodobé odklonenie spoločenských systémov doľava či doprava je v dnešnej dobe však veľmi ťažké. Krajiny totiž fungujú v konkurenčnom prostredí. Je to podobné ako v prípade firiem: skúste vyplatiť zamestnancom trojnásobné mzdy alebo tretinové mzdy. V oboch prípadoch bude mať firma asi veľké problémy prežiť. Optimálnu mieru delenia bohatstva v dnešných časoch určuje konkurenčné prostredie oveľa, oveľa viac, než pravo-ľavá ideológia.

Myslím, že náš volič je väčšinovo orientovaný na stabilitu, nie na zmeny, dôveruje viac „tieňom minulosti“ než budúcnosti, preferuje vyššiu mieru prerozdelenia, krátkodobé ciele, ťažko odlišuje skutočné riešenia spoločenských problémov od nereálnych sľubov, verí, že jeho problémy sú spôsobené úspechom iných. Tuším taký vždy aj bol. Politické subjekty ponúkajúce doterajšiu orientáciu hospodárskej politiky nikdy neobsadili jasnú väčšinu politického trhu. Vo volebnom roku 1998 sa spojili so subjektom silným v segmentoch pre ne len ťažko dostupných (SDL) a samé boli neštandardne prepojené. V roku 2002 sa dve strany dlhodobo pôsobiace na väčšinovej časti trhu zmenšili za čudných okolností (SNS, HZDS). Myslím si preto, že posuny spoločnosti na spomínaných osiach sú najviac závislé na nasledujúcich faktoroch: prepojenie (časti) súčasnej opozície po budúcich voľbách s niektorým zo subjektov vládnej koalície alebo naopak, zmena v orientácii voličov (dlhodobo) a zúročenie skúseností väčšinových strán získaných súčasným vládnutím.

V nasledujúcom texte ešte pridám poznámky, ktoré sa týkajú dvoch oblastí, v ktorých by, podľa mňa, mohli byť spoločenské pohyby v roku 2006 spojené s dlhodobými rizikami pre krajinu.

Váhy sociálnych systémov by mali byť ľahšie meniteľné

Ak má ekonomika fungovať optimálne, jej pravidlá musia umožňovať obmedzeným zdrojom presúvanie sa za vyššou efektívnosťou, teda tam, kde si to spoločnosť želá. Úspešné krajiny umožňujú aby sa ľudia, peniaze, zariadenia, znalosti z jednej firmy mohli presunúť do firmy inej. Do takej, ktorá je pre spoločnosť užitočnejšia, než pôvodná. Podobne je to aj so sociálnymi systémami. Ak staré systémy viažu zdroje spoločnosti, nové sa rozvíjajú menej než by chceli jej členovia. Z prehľadu rozdelenia výnosu z daňovej asignácie (tzv. dve percentá z daní) vyplýva, ktoré oblasti považuje spoločnosť zo sociálneho hľadiska za poddimenzované- kam posielame najviac peňazí. Je to pomoc pacientom s ťažkými chorobami, pomoc deťom v núdzi a vzdelávanie. Najväčšiu časť štátneho balíka určeného na sociálne účely však viažu odvody na zabezpečenie fungovania dôchodkového systému. Zo štruktúry investícií do druhého piliera vyplýva, že do konzervatívnych fondov vložili ľudia iba okolo štyroch percent celkového objemu vkladov. Nešlo im teda primárne o istotu, aby mali v starobe z čoho žiť, ale skôr o to, aby bohatli. Mohlo by sa teda zdať, že sociálne systémy u nás nemajú váhy, ktoré si moderná spoločnosť želá. Nie je to však rozhodujúce. Bez ohľadu na to, či to pravda je alebo nie je, nemôže naša spoločnosť pružne reagovať na zmeny sociálnych priorít. Ak sa naozaj stane, že budeme chcieť presmerovať viac prostriedkov napríklad z dôchodkového systému do zdravotníctva, nebudeme to vedieť urobiť dostatočne rýchlo (ak navyše presunieme časť odvodov z pružného druhého piliera do „tuhého“ prvého). Spoločnosť nemá efektívne fungujúci mechanizmus, ktorý by umožňoval presun váh medzi týmito systémami. Uvoľnenie zdrojov (vyviazanie sa) z prvého piliera nemusí byť len v prospech druhého, ale aj v prospech iných štátnych (povinných) sociálnych systémov. V mnohých prípadoch zrejme aj v prospech systémov súkromných (dobrovoľných).

Ekonomika a spolupatričnosť

Ľudia sa od nepamäti snažia dosahovať svoje ciele čo najefektívnejšie. V priebehu miliónov rokov sa ukázalo, že niektoré ciele je efektívnejšie dosahovať individuálne, iné kolektívne. Niektoré ciele tak dosahujeme spolu so skupinou kamarátov, v rámci rodiny, firmy, mesta,

štátu, v politickej strane atď. Hlavná výhoda kolektívu pritom nespočíva v počte členov, ale v pravidlách, ktorými sa riadi. Ich rozhodujúcou súčasťou je pravidlo o ochote jednotlivca podrobiť sa v niektorých prípadoch záujmom iných (napríklad potrebám detí v rodine) aj napriek tomu, že je to preň krátkodobo nevýhodné. Môžeme si ho nazvať pocit spolupatričnosti. Časom a najmä zmenou okolia sa mení aj to, akým spôsobom je efektívne jednotlivé ciele dosahovať, menia sa aj naše ciele. Pred dvesto rokmi sa o duševne ťažko postihnutých ľudí starala predovšetkým obec, v industriálnej a post industriálnej spoločnosti sú to „nadobecné“ organizácie: štát, prípadne charitatívne organizácie s pôsobnosťou často presahujúcou hranice obce. Pred päťdesiatimi rokmi (a viac) politici vo vedení štátov ešte stále verili, že môžu riešiť vnútorné problémy na úkor susedných štátov vojenskou silou. Národy medzi sebou bojovali, ich cieľom bolo vyhrať vojnu, resp. ubrániť sa. Efektívne dosiahnutie tohto cieľa predpokladalo združenie sa do kolektívu (štátu) a budovanie pocitu spolupatričnosti (vlastenectva) na základe nedôvery, ba až nenávisti k iným. Odvtedy sa ale významne zmenil svet, najmä región, v ktorom žijeme. Pravdepodobnosť vojny síce nie je nulová, ale je iste nižšia než v minulosti. Pocit spolupatričnosti je však v našom regióne stále do veľkej miery budovaný na vymedzovaní sa proti iným štátom, iným národom, etnikám atď. Je „nadoptimálne“ budovaný pre potreby dosahovania cieľov aktuálnych v minulosti, nie dnes. Dosahovanie niektorých dnešných cieľov našej spoločnosti je tak potom ťažšie. Všetci napríklad vieme, aká je pre ekonomiku dôležitá daňová sústava, systém regulácie prirodzených monopolov, dôchodkové zabezpečenie, školstvo, mechanizmy fungovania zdravotníctva a podobne. Napriek tomu spoločnosť iba s ťažkosťami mobilizuje sily na riešenie ich problémov. Koľko je seriózných diskusií o tom, ako zlepšiť situáciu v zdravotníctve? Kde diskutujeme čo treba urobiť aby naše deti nezaostávali v chápaní reality za cudzincami? Koľko podnikov združilo prostriedky na kvalitnú analýzu systému regulácie prirodzených monopolov? Práve odbúranie problémov, ktoré som spomenul naša ekonomika (asi aj celá spoločnosť) potrebuje. Okrem iných, aj toto sú ciele, ktoré chceme dnes dosiahnuť. Ciele, ktorých dosahovanie predpokladá snahu ľudí motivovanú aj pocitom spolupatričnosti. Ekonomika potrebuje spolupatričnosť, vlastenectvo. Potrebuje ho ale mať založené na potrebách dnešnej spoločnosti. Tak aby sa s ním mohli stotožniť aj ľudia s myslením, ktoré neostalo v minulom storočí. Sú to totiž najmä oni, ktorých ochota pracovať pre spoločnosť je pre ňu oveľa dôležitejšia než u ľudí, ktorí si vlastenectvo stotožňujú s nenávisťou. Pocit spolupatričnosti, ochota spolupodieľať sa na spravovaní spoločnosti budú potrebné ešte dlho. Má preto veľký význam povedať si, akým cieľom má u nás slúžiť.

Eugen Jurzyca
INEKO
november 2006